

групою осіб, лише за спеціальними нормами. Обґрунтовуючи свою позицію, хочемо навести думку В.О. Навроцького, який пише: «...при наявності аналізованого виду конкуренції (йдеться про конкуренцію загальної та спеціальної норм) неприпустимо ігнорувати позицію законодавця, який диференціював відповідальність, можливо при цьому не в повній мірі врахував реальну суспільну небезпеку того чи іншого виду злочину, встановив неадекватну санкцію. За загальним правилом виділення спеціальних норм спрямоване на посилення відповідальності, однак можливо, що фактично це означає її пом'якшення. Проте повторимо, застосовувати у таких випадках потрібно все одно статтю, яка передбачає спеціальну норму» [2, с.210]. Краще не скажеш. Можна тільки додати, що для уникнення подібних суперечок у ст. 17 КК Російській Федерації закріплено правило, згідно з яким, якщо злочин передбачений загальною та спеціальною нормами, сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою [6]. Оскільки в основу виокремлення із загальної спеціальних кримінально-правових норм у доктрині покладено не тяжкість злочинів і, відповідно, їх карність, а логічне відношення підлеглості за обсягом, вважаю, що випадки підроблень специфічних документів мають кваліфікуватись за спеціальними нормами КК, які описують самостійні склади злочинів. При цьому не має значення те, яким чином інкримінування спеціальної норми впливатиме на покарання – буде воно більш або, навпаки, менш суворим порівняно з покаранням, яке б призначалось на підставі загальної норми. Варто подумати про необхідність введення і у кримінальний закон України правил кваліфікації злочинів, зокрема, при конкуренції норм.

Список використаних джерел:

1. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. Монографія / Марін О.К. – К.: Атіка, 2003. – С. 177
2. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник / Навроцький В.О. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 419
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В.Т. Маляренка; Упорядник П.П. Пилипчук. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 185-186
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та доп. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: «А.С.К.», 2005. – С. 453
5. Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності: Кримінально-правова характеристика. Навчальний посібник / Андрушко П.П., Стрижевська А.А. – К.: Юрисконсульт, 2006. – С. 339
6. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Омега – Л., 2004. – 168 с.

УДК 343.1

Крукевич Оксана Миколаївна,

аспірант кафедри правосуддя

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОГО ТА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОГО ТИПІВ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

У статті розглянуто особливості кримінальної юстиції щодо неповнолітніх у зарубіжних країнах. Досліджено ставлення держави до захисту неповнолітніх правопорушників в країнах романо-германського та англо-американського типів правових систем. Відображено характерні риси правового регулювання ювенальної юстиції та створення ювенальних судів в Франції, Німеччині, Великобританії та Сполучених Штатах Америки.

Ключові слова: ювенальна юстиція, неповнолітні правопорушники, суд у справах неповнолітніх, покарання, судовий захист.

В статье рассмотрены особенности уголовной юстиции несовершеннолетних в зарубежных странах. Исследовано отношение государства к защите несовершеннолетних правонарушителей в странах романо-германского и англо-американского типов правовых систем. Отражены характерные черты правового регулирования ювенальной юстиции и создания ювенальных судов в Франции, Германии, Великобритании и Соединенных Штатах Америки.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, несовершеннолетние правонарушители, суд по делам несовершеннолетних, наказание, судебная защита.

The article considers features of criminal justice for juveniles in foreign countries. Author examines attitude of the state to protect juveniles in Romano-Germanic and Anglo-American legal systems. The article explains the main characteristics of legal regulation of juvenile justice and the establishment of juvenile courts in France, Germany, Great Britain and the United States of America.

Key words: juvenile justice, juvenile, juvenile court, punishment, judicial protection.

Злочинність неповнолітніх є однією із найважливіших проблем сучасного суспільства, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що розглядають кримінальні правопорушення, а правові заходи, які суди застосовують стосовно неповнолітніх, здатні запобігати вчиненню нових злочинів неповнолітніми і сприяти виправленню підлітків, чим самим забезпечується захист прав та інтересів дітей.

Ідея особливого порядку здійснення правосуддя щодо неповнолітніх зародилася ще в стародавні часи, вдосконалювалась з плином часу і успішно реалізувалась у зарубіжних країнах, досвід яких є корисним в аспекті удосконалення кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні

Метою статті є: на основі залучення значної кількості джерел прослідкувати процес становлення, виділити основні риси кримінальної юстиції щодо неповнолітніх у зарубіжних країнах. Дослідження міжнародного досвіду правового регулювання ювенальної юстиції являє собою оцінний процес, плідотворність якого залежить не стільки від виявлення змісту порівняльно-правових явищ у різних країнах, їхніх подібностей і розходжень, скільки від визначення першопричин, необхідності прийняття та рівня ефективності того чи іншого правового рішення.

До питання вивчення міжнародної практики розгляду справ неповнолітніх у своїх наукових працях зверталися такі відомі вчені-правники, як: О.В. Безпалько, Н.М. Крестовська, Н.Ю. Максимова, Р.М. Опацький, В.П.Томіленко.

Станом на сьогодні існує декілька ефективних моделей ювенальної юстиції - англо-американська, континентальна та скандинавська, що діють на підставі окремих законодавчих актів про судоустрій і процедуру в органах ювенальної юстиції.

У даній статті пропонуємо детально розглянути моделі ювенальної юстиції, що притаманні країнам романо-германського та англо-американського типів правових систем.

Сучасну систему ювенальної юстиції у Франції регулює Закон від 2 лютого 1945 № 45-174 про правопорушення неповнолітніх. 23 грудня 1958 був прийнятий декрет, який розширив поняття «неповнолітнього злочинця» включивши сюди неповнолітніх, що перебувають у небезпеці, тобто потерпілих.

Якщо говорити про загальні риси притаманні системі ювенальної юстиції у Франції, то варто виділити наступні:

- перевага виховних заходів над каральними заходами;
- вивчення особистості неповнолітнього правопорушника;

- спеціалізація суддів, які повинні займатися виключно справами неповнолітніх.

Беззаперечно вагоме місце займає вивчення особистості неповнолітнього правопорушника або « соціальне дослідження », яке проводиться за правилами передбаченими французьким процесуальним законодавством, в результаті якого складається спеціальне досьє. Вивчення особи неповнолітнього злочинця є обов'язковою процесуальною вимогою.

В результаті вивчення та розгляду справи суддя може застосувати до неповнолітнього злочинця: кураторство (нагляд) за неповнолітнім в сім'ї; поміщення в установу для неповнолітніх; поміщення у в'язницю. У разі якщо виховні заходи передбачають повернення до батьків, догану, відшкодування шкоди, кураторство, виховну опіку, призначення судової протекції, поміщення в установу, то виховна санкція - це, наприклад, відшкодування збитків або надання допомоги постраждалим, заборона на відвідування окремих місць або спілкування з певними людьми.

Основний вік неповноліття 13 - 18 років, що поділяється на молодший: 13-16 років і старший 16-18 років. Проте в березні 2002 року набув чинності закон, згідно з яким до неповнолітніх у віці вже від 10 до 13 років можна застосовувати «каральні» заходи (так звані виховні санкції) [4, с. 340]. Ювенальна система може займатися і молодими повнолітніми людьми у віці від 18 до 21 року.

Ювенальна юстиція у Франції охоплює всі стадії правосуддя — від слідства до виконання виховних заходів або контролю за виконанням покарання щодо неповнолітнього. Факт затримання в поліції неповнолітнього, що вчинив правопорушення, повідомляється ювенальному прокурору (така посада є при великих ювенальних судах) або звичайному прокурору (у невеликих судах).

Якщо говорити про застосування досвіду французької системи ювенальної юстиції в Україні, то заслуговують на увагу та подальше впровадження наступні аспекти: перевага виховних заходів над каральними заходами; глибоке знайомство з психологією, з особистістю неповнолітнього правопорушника; спеціалізація суддів, які повинні займатися виключно справами неповнолітніх.

Ювенальна юстиція у Німеччині пройшла довгий історичний шлях розвитку, починаючи з 1532 року. Головними джерелами кримінального права неповнолітніх є Федеральна та земельні конституції, а також Закон про суди для неповнолітніх.

Системі ювенальної юстиції притаманними є наступні риси:

- здійснення судочинства спеціальними судами для неповнолітніх;
- пріоритет альтернативних покарань (мінімум втручання);
- пріоритет медіації та відновного правосуддя; пріоритет виховних громадських санкцій;
- взяття під варту (на якомога короткий термін від 6 місяців до 5 років, у виняткових випадках – до 10 років);
- абсолютне виключення розгляду справ неповнолітніх у загальному суді для дорослих, навіть у найсерйозніших випадках.

За віком суб'єкти ювенальної юстиції поділяються на три підгрупи: діти (до 14 років), підлітки (14-17 років) і молоді повнолітні (18-21 років). Юрисдикція ювенальних судів поширюється на 14-17-річних неповнолітніх, а також 14-21-річних повнолітніх, у зв'язку з чим право неповнолітніх містить в собі матеріальні і процесуально-правові приписи, які враховують вікові особливості.

Можливі такі різновиди правових наслідків для неповнолітніх, що порушили закон в Німеччині.:

- 1) заходи виховання (Erziehungsmassregeln). Мета даних заходів - не покарання злочинця, а його виховання для забезпечення його правомірної поведінки і зниження до мінімуму ймовірності скоєння злочинів у майбутньому. Заходи виховання

поділяють на вказівки (Weisungen) та приписи надати допомогу у вихованні (Hilfe zur Erziehung);

2) вказівки – обов'язки і заборони, що регулюють спосіб життя підлітка і внаслідок цього сприяють вихованню. Абз. 1 § 10 Закону про суди для неповнолітніх містить наступний відкритий перелік обов'язків: дотримуватися вказівки про місце перебування; жити в сім'ї або соціальному закладі; займатися навчанням або роботою; виконати певну роботу; перебувати під керівництвом і наглядом певної особи; брати участь у курсі соціального тренінгу; примиритися з потерпілим; не підтримувати відносини з певними людьми або не відвідувати місця розваг; обов'язок брамі участь у вивченні правил дорожнього руху;

3) заходи примусу: попередження (Verwarnung) обов'язки (Auflagen) та арешт (Jugendarest). Попередження. Згідно з § 14 Закону про суди неповнолітніх, суд має право винести на адресу неповнолітнього попередження, що підкреслює злочинний характер вчиненого ним діяння у разі незначності скоєного і позитивної характеристики особистості правопорушника. Обов'язки. § 15 Закону про суди неповнолітніх виділяє такі різновиди обов'язків: відшкодування шкоди, заподіяної злочином; принесення вибачень потерпілому в особистій формі; виконання роботи: оплата грошової суми на користь суспільно корисного установи. Арешт згідно з § 16 Закону про суди неповнолітніх може бути призначений: «у вільний час» (використовується вільний час від роботи та навчання); на короткий термін (2-4 дні); на тривалий термін (1-4 тижнів);

4) заходи виправлення і безпеки (Massregeln der Besserung und Sicherung). У § 7 Закону про суди неповнолітніх передбачені: приміщення в психіатричну клініку; приміщення в лікувальний заклад для примусового лікування від алкоголізму чи наркоманії; встановлення нагляду за поведінкою; позбавлення права керувати автомобілем; превентивне ув'язнення; позбавлення волі. Дана міра не є пріоритетною в Німеччині. Позбавлення волі застосовується тільки в самих крайніх випадках, коли дія за допомогою альтернативних заходів не представляється ефективним [4, с. 341].

Рецепція німецької системи ювенальної юстиції є досить перспективною з точки зору правової модернізації, але, на жаль, повне її здійснення зважаючи на низку об'єктивних причин (недостатність економічного, кадрового, організаційно-правового забезпечення) на даному етапі не представляється можливим.

Щодо кримінальної юстиції у справах неповнолітніх у країнах англо-американського типу правових систем, то тут цікавим є досвід Великобританії та Сполучених Штатів Америки.

Система ювенальної юстиції Великобританії заснована на ідеї профілактики підліткової злочинності, яка може заощадити для країни 80 млн. фунтів стерлінгів на рік.

На стадії профілактики та роботи з підлітками групи ризику у Великобританії існують такі можливості: програма інклюзії молоді (YIP) для осіб від 8 до 17 років. Програма діє в 110 найбільш кримінально «активних» районах країни. Програма дає молодій людині можливість підвищити освітній рівень, отримати нові вміння та навички, допомогти з вибором професії. Також діють YISPs - «Панелі інклюзії та підтримки» молоді. Існують програми для батьків на місцевому рівні [1, с. 170]. Організуються «партнерства шкільної безпеки» (Safer School Partnerships), чия мета впливати на кримінальну обстановку в школах. Вони утворюються при школах, і до їх складу входять офіцери поліції.

Вікові межі неповнолітніх злочинців - 8-17 років, проте кримінальне покарання може застосовуватися лише до 14-17-річних злочинців.

Якщо неповнолітній здійснює правопорушення вперше або повторно, але визнає провину, ним займається поліція чи місцеві служби, і він не піддається суду. При цьому

поліція і місцеві органи використовують систему різних «приписів» і «систему угод» щодо такого неповнолітнього.

Можливим є застосування наступних заходів примусу: догана, останнє попередження, домовленість про прийнятний поведінці, наказ про припинення антисоціальної поведінки (заборона відвідувати певні місця, зустрічатися з певними людьми), місцевий домашній арешт (застосовується до тих, хто не досяг віку 16 років: їм забороняється залишати будинок після настання певного часу доби), індивідуальний план реабілітації, наказ відвідувати заняття в спеціалізованому центрі, штраф, умовне засудження [2, с. 14].

Не менш цікавим є досвід функціонування ювенальної юстиції в США, де поряд із системою ювенальної юстиції в окремих штатах існують федеральні суди у справах неповнолітніх, юрисдикція яких визначається у відповідності з федеральним законодавством.

Крім створення ювенальних судів створюються ювенальні установи. Установи ювенальної юстиції створювалися як на рівні штатів, так і на рівні федерального уряду. Особливістю ювенальної юстиції США на федеральному рівні, що випливає з доктрини «батьківської турботи», є система фінансової підтримки штатів і муніципалітетів шляхом надання грантів з метою удосконалення судових та соціальних установ [3, с. 493].

Суть ювенального правосуддя полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні турботи, охорони і захисту. Вважаючи належне поводження з дитиною своєю метою, доктрина «батьківської турботи» не завжди передбачала покарання, яке було б пропорційним здійсненого правопорушення, а тому не визнавала необхідність проведення належної процедури правосуддя в ювенальних судах. Проте з часом в результаті конституціоналізації ювенальної юстиції в рішеннях Верховного суду США в 70-80-х рр. були внесені деякі корективи в ювенальний процес.

Основоположні ідеї американської доктрини «батьківської турботи» були відображені як в ювенальних кодексах штатів, так і в прийнятих федеральних законах в області ювенальної юстиції та попередження злочинності неповнолітніх. У більшості штатів сучасних США система ЮЮ незалежна від системи «дорослого» правосуддя. У більшості штатів вона управляється соціальною службою, а саме: Агентством соціальної служби - в 23 штатах і службою по роботі з сім'єю і дітьми - в 6 штатах. У 11 штатах система ювенального правосуддя підконтрольна системі правосуддя у справах повнолітніх. Здійснення правосуддя у справах неповнолітніх переслідує в США дві мети: реабілітацію підлітка і забезпечення громадської безпеки. В системі ювенальної юстиції працюють поліція, офіцери пробації, прокурори, захисники, ювенальні судді, соціальні працівники [3, с. 498].

У США розрізняють поняття «повноліття» і «повне повноліття». До 14 років американські підлітки вважаються повністю недієздатними. З 14 років вони можуть вибирати собі опікунів. Хлопчики з цього віку можуть дати згоду на вступ у шлюб (американська дівчинка може вступити в шлюб з 12 років). Повноліття для громадян більшості штатів настає в 18 років. З цього віку вони користуються більшістю своїх громадянських прав і як дорослі відповідають за свої вчинки. А повне повноліття настає в 21 рік. З цього віку будь-який громадянин США починає користуватися всіма своїми конституційними правами: обирати своїх представників до законодавчих зборів різних рівнів, служити у національній гвардії (резерві збройних сил) займати будь-які посади [3, с. 500].

Значна кількість підлітків-правопорушників не потрапляє під юрисдикцію ювенального суду. Їх «включають» в реабілітаційні програми, метою яких є залучення підлітків у соціально спрямовані заняття та хобі.

Питання про передання справу підлітка до суду вирішують служба пробації та прокурор, визначаючи при цьому наступне: пробачити підлітку вчинене, здійснити корекційну роботу з ним неформально або передати справу в ювенальний суд. Близько половини справ, які підлягають, по суті, розгляду в суді, розглядаються неформально. Якщо підліток виконує умови, накладені на нього в ході неформального вирішення проблеми, то справа далі не йде. Якщо ж ні, то справа передається до ювенального суду або в простий кримінальний суд, але у деяких штатах така практика заборонена. Активно використовується процесуальний механізм «угоди про вину» у роботі з підлітками-злочинцями.

У США, де поширене правосуддя за участю присяжних, лише в декількох штатах існують суди присяжних для неповнолітніх [5, с. 75]. Перед винесенням рішення співробітники служби пробації розробляють план роботи з підлітком. План включає в себе виявлення потреби і потреби підлітка, перелік доступних програм для вирішення проблем підлітка. План передається судді, який і приймає рішення.

Останнім часом в США, як в кримінальному, так і в цивільному процесі у справах неповнолітніх, сторони звертаються до так званих альтернативних методів вирішення спорів. До подібної процедури можна вдатися як до розгляду спору в судовому порядку, так і в ході судового процесу [5, с. 75].

Беручи до уваги досвід США, в Україні доцільно було б перейняти простоту та оперативність кримінального процесу у справах за участю неповнолітніх, притаманній американській системі ювенальної юстиції, адже відомо, що будь-яке зволікання реакції суду на правопорушення є небезпечним саме в справах неповнолітніх і веде до рецидиву правопорушення.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що розвиток системи правосуддя щодо неповнолітніх в Україні має розглядатись у контексті важливих міжнародних та регіональних ініціатив, закріплених у ключових правових актах та програмних політичних заявах та з урахуванням зарубіжного досвіду.

В Україні створення спеціалізованої системи, що захищала б права дитини, є вкрай необхідним та нагальним заходом. У зв'язку з чим аналіз зарубіжного досвіду здійснення правосуддя у справах неповнолітніх є вкрай необхідним, оскільки має на меті розв'язання проблем сучасного права на більш високому рівні з урахуванням усіх позитивних рис міжнародного регулювання даного інституту та створення ефективної системи захисту неповнолітніх у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Лихолетова Ю. А. Актуальні проблеми судового захисту прав неповнолітніх: міжнародний досвід / Ю. А. Лихолетова // Вісник Академії адвокатури України . - 2011. - Число 2. - С. 169-174.
2. Обзор зарубежного и российского законодательства и практика в области защиты прав несовершеннолетних // *Защити меня!* – 1999. – N 1. – С. 14.
3. Романюк А. Організація захисту неповнолітніх у кримінальному судочинстві США // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2003. – С.493-502.
4. Томіленко В.П. Зарубіжне законодавство про ювенальну юстицію: порівняльно-правовий аспект// *Порівняльно-аналітичне право* .- Ужгород, 2013, - №2.- С.340-342.
5. Харчук В. Історичний досвід утворення та функціонування судів у справах неповнолітніх як основних органів ювенальної юстиції / В. Харчук, В. Хомич // *Юридичний журнал : аналітичні матеріали, коментарі, судова практика* / МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. – Київ, 2009. – № 7/8 (86). – С.73-75.